

КОРХОНАЛАРДА ИЧКИ АУДИТНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОЎИЯТИ

Кувватова Дилнора Кахрамоновна

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси магистранти

Аннотация: Мазкур тадқиқотда Ўзбекистонда ички аудитнинг аҳамияти ва зарурияти, унда қўлланиладиган стандартлар, ички аудитни режалаштириш, фирибгарлик билан боғлиқ рискларни аниқлаш, ички аудит текширувлари сифатини ошириш, ички аудит ҳисоботларини тузиш масалалари юзасидан илмий хулоса ва таклифлар шакллантирилган. Шунингдек, ички аудитда ички назорат методларини амалга ошириш, фирибгарлик ҳолатларини аниқлаш ва бартараф этиш, ички аудит текширувларида таҳлилий амалларни қўллаш, ички назорат тизими самарадорлигини баҳолаш жараёнини такомиллаштириш бўйича фикрлар билдириб ўтилган.

Калит сўзлар: аудит, аудитнинг хусусиятлари, корпоратив бошқарув, акциядорлик жамияти.

Глобаллашув жараёни корхоналарда бошқарув самарадорлигини оширишининг энг самарали омилларидан бири сифатида корпоратив бошқарув механизмнинг амалий фаолиятини чуқур ўрганиш, таҳлил этиш эканлигини исботлади. Иқтисодиётнинг муҳим бўғини бўлган, турли хил иқтисодий муносабатларни бирлаштирувчи механизм сифатида акциядорлик жамиятларида бошқарувни самарали ташкил этиш модернизациялашган иқтисодиётнинг долзарб вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади. “Ички аудит акциядорлик жамияти корпоратив бошқарувининг муҳим таркибий қисми сифатида фаолият самарадорлигини, шунингдек қонунларга риоя этилишини таъминлашга қаратилган фаолиятни мустақил ва объектив баҳолаш тизими бўлиб ҳисобланади”

[1]. “Молиявий назоратни яхшилаш, ноқонуний хатти-ҳаракатларни аниқлаш ва бартараф этиш, харажатларни камайтириш ва таваккалчиликни бошқариш жараёнларини яхшилашга олиб келган ички аудиторнинг корпоратив бошқарув тизимига муваффақиятли жорий этилгани мисолида изланиш олиб борган бўлиб, тадқиқот натижалари корпоратив бошқарувда ички аудитнинг ролининг муҳимлигини таъкидлайди. У олиб борган илмий тадқиқот натижасида ички аудитнинг тўғри амалга оширилиши бизнес самарадорлигини сезиларли даражада яхшилашини исботлаган. Бунда муаллиф ички аудитнинг мустақиллиги ва барча керакли маълумотларга эга бўлиши унинг самарадорлигига таъсир қилишини изоҳлаган [2]. К.Хансен, С.Нилсен “корпоратив бошқарувда ички аудитнинг ролига бағишланган 100 дан ортиқ илмий мақолани таҳлил қилиб, муаллифлар ички аудит компанияни самарали бошқаришга ва корпоратив ахлоқ қоидаларига риоя қилишга қандай ҳисса қўшиши мумкинлигини ўрганган, улар ички аудит фирибгарликни олдини олиш, рискларни камайтириш ва бизнес жараёнлар самарадорлигини оширишга ёрдам берадиган муҳим корпоратив бошқарув воситаси”, деган хулосага келишди [3]. К.Б.Аҳмеджонов илмий изланишларида ички аудит хизматини самарали ташкил этиш бўйича ички аудитор хизмати фаолиятини режалаштириш ва якуний аудиторлик ҳисоботини тайёрлаш, ички аудит стандартларини такомиллаштириш, ички аудит ваколатларини тақсимлаш жараёнини такомиллаштириш ва аудит натижаси ишончлилигини янада оширишга йўналтирилган илмий таклифлар асосланган бўлиб, ушбу олим “ички аудитни - хўжалик юритувчи субъектларида молиявий-хўжалик фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган объектив кафолат ва маслаҳатлар берувчи мустақил тизим ҳисобланиб, ички аудитни бухгалтерия маълумотларининг тўғри бўлишини таъминлаш ва корхонада самарали ички назорат тизимини ташкил этишга йўналтирилган фаолият сифатида изоҳлаган” [4]. Ижтимоий ҳамда иқтисодий муносабатларда долзарб аҳамиятга эга бўлган ушбу ташкилотнинг молиявий-иқтисодий барқарорлиги ва самарадорлиги мамлакатимиз иқтисодиётида алоҳида

аҳамиятга эга бўлиб, ушбу кўрсаткичларни барқарорлигини таъминлашда ички аудитнинг самарали ташкил этилиши катта аҳамият касб этади. Бугунги кунда жамиятига қарашли 70дан ортиқ ташкилотлар фаолият юритмоқда. Шу билан бир қаторда акциядорлик жамиятларида аудит қўмитаси фаолият юритиши белгиланган бўлиб, ушбу ички назорат турларининг фарқларини кўриб чиқамиз. Шунингдек, [“Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни](#)га асосан “акциялари фонд биржасининг биржа котировкаси варағига киритилган жамият фақат мазкур жамият кузатув кенгашининг аъзоларидан таркиб топган аудит қўмитасини ташкил этиши шарт. Жамиятнинг ички аудит хизмати, агар бундай хизмат мавжуд бўлса, ўз фаолиятида аудит қўмитасига ҳисобдордир”. Демак, Аудит қўмитаси ҳам ички назоратнинг бир тури бўлиб, ташкилотда ички аудит хизмати, Аудит қўмитаси ва тафтиш комиссияси мавжуд ҳолатларда улар фаолиятининг фарқли жиҳатлари иловада келтирилган. Ушбу жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, Жамиятда ички назорат сифатида ички аудит, тафтиш комиссияси, Аудит Қўмитасининг фаолияти, белгиланган мақсад ва вазифалари, жавобгарлик ва бошқа жиҳатлар билан фарқланади. Ички аудит технологияси, аудиторлик текширувини режалаштириш ва ўтказиш жараёнида намоён бўлади ва бунда аудит инструментлари ёрдамида аудит методлари, амалларни бажариш ва етарли даражада ишончли бўлган аудиторлик далилларини йиғишни ифодалайди.

Таъкидлаш мумкинки, ички назорат тизимининг самарали ташкил этилиши ва фаолият юритишида унинг доимий равишда баҳоланиб бориши муҳим аҳамият касб этади. Ички назорат тизимининг доимий баҳоланиши унда мавжуд камчиликларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни бартараф этишга ёрдам беради. Ички назорат тизимини баҳолаш методининг ишлаб чиқилиши ва ички аудит ҳужжатларида акс эттирилиши уни оптималлаштириш билан бир қаторда ички аудиторлар ишини енгиллаштиради.

Акциядорлик жамиятларида ички аудит методологиясини такомиллаштиришга оид олиб борилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув самарадорлигини таъминлаш, акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, жамиятнинг олдига қўйган мақсадларига эришишда ички аудит хизмати муҳим роль ўйнайди. Ички аудит хизмати ўзининг йиллик иш режасида белгиланган вазифаларни виждонан, объектив ва холисона бажариши орқали жамият фаолиятининг ривожланишига ҳисса қўшади.

2. Мамлакатимизда амал қилиб турган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ички аудит, ички аудитор тушунчаларига турли хил таърифлар берилган. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида ички аудитор тушунчасининг такомиллашган таърифи шакллантирилди ва унинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда акс этиши таъминланади.

3. Акциядорлик жамиятларида ички аудиторларга бўлган эҳтиёж йилдан-йилга ошиб бормоқда. Бироқ уларнинг сони бошқа давлатларга нисбатан солиштирганда жуда ҳам паст. Шу боисдан тадқиқотлар натижасида халқаро сертификатга эга бўлган шахсларга ички аудитор сертификатини олиш ва малака оширишда енгилликлар бериш таклиф этилди.

4. Акциядорлик жамиятларида бизнес жараёнларнинг амалга оширилиши доимо риск билан боғлиқ бўлади. Аслида тадбиркорлик фаолиятининг муҳим хусусиятларидан бири унинг рискка асосланишидир. Ички аудит хизмати ҳам ўз фаолияти давомида мазкур жиҳатларни инобатга олиши зарур. Шу боисдан акциядорлик жамиятларида рискка йўналтирилган ички аудитни ташкил этиш муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Костикова Л.В (2014). Банк России разграничил контрольные функции в кредитной организации "Внутренний контроль в кредитной организации", N 3, июль-сентябрь 2014 г
2. Нуралиев Р.Т.(2023). Роль и значение корпоративного управления в совершенствовании управления государственными активами в узбекистане. "Экономика и социум" №4(107)-1 2023. Стр. 757-762
3. Jonson J. "Improving Internal Audit in Corporate Governance: A Case Study." Journal of Business Ethics, 93(1), 85-96. (2010).
4. Ахмаджонов К.Б (2016). Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида ички аудит методологиясини такомиллаштириш. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган дис. автореф. – Т.: 2016. – 76 б.